

ПОЗААУДИТОРНА САМОСТІЙНА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Акімова О.М.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

У статті проаналізовані основні аспекти позааудиторної самостійної роботи у ході підготовки майбутніх учителів початкових класів. Визначено суть та функції позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі майбутніх вчителів початкових класів. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури визначені основні ознаки самостійної роботи, як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі. Уточнено суть понять «інклюзивна освіта» та «інклюзивне середовище» для майбутніх вчителів початкової школи. Визначено, що ці тотожні поняття мають на меті різний результат, що має відобразитись під час визначення завдань позааудиторної самостійної роботи під час підготовки сучасного вчителя початкової школи.

Ключові слова: позааудиторна самостійна робота, інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, майбутній вчитель початкової школи, діти з особливими потребами.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в основу педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів покладено принципи гуманізації та демократизації всіх складових педагогічних курсів, спрямованих на реалізацію професійних засад. Базові положення, на які буде орієнтуватись майбутній вчитель в своїй професійній діяльності передбачають:

- визнання загальнолюдських цінностей;
- принципів науковості;
- світського характеру освіти;
- системності та інтегрованості;
- єдності навчання та виховання;
- громадянської свідомості;
- взаємоповаги між націями та народами в інтересах людини, родини, суспільства та держави.

Ми погоджуємось з думкою науковця М. Васильєвої, яка зазначає, що оскільки зміст професійної підготовки педагога визначається потребами соціального розвитку суспільства, зі зростанням вимог до представника педагогічної професії, характеру його діяльності в системі професійної підготовки відбувається постійний процес творчого пошуку шляхів і технологій перебудови її на основі сучасних педагогічних можливостей [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теоретичному й методологічному рівнях проблема організації самостійної роботи студентів у процесі оволодіння знаннями досліджена Л. Арістовою, В. Буряком, М. Даніловим, Б. Єсіповим, Л. Жаровою, В. Казаковим та іншими науковцями, у працях яких доведено, що самостійна робота студентів дозволяє успішно формувати свідомість і зміцнювати знання, удосконалювати вміння й навички, визначені програмою кожної навчальної дисципліни. Розкриттю суті організації самостійної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів присвячено наукові дослідження Л. Черчати, Л. Савенкової, Т. Балицької. Дидактичним умовам організації самостійної роботи на засадах особистісно-орієнтованого навчання у вищих навчальних педагогічних закладах присвячено праці С. Шарова, Н. Герасименко, Т. Каушан, І. Шимко та інших [5].

Останній час на теоретичному й методологічному рівнях досліджувались проблеми інклюзивної освіти та створення інклюзивного середовища. Так науковці А. Колупаєва, В. Синьов, В. Боднар, К. Островська, О. Рассказова [4] та інші висвітлюють в своїх працях загальні тенденції розвитку інклюзивної освіти; шляхи реформування загальноосвітньої школи в інклюзивну розглядали вчені С. Єфімова, Ю. Найда;

прийоми роботи вчителів в інклюзивному класі висвітлювали О. Таранченко та Е. Данілавічюте; методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку Г. Васянович [3] теоретичні засади педагогічної деонтології М. Васильєва та інші [2].

Водночас проблема організації позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі майбутніх учителів початкової школи не була предметом спеціального дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, особливої уваги потребує підготовка майбутніх учителів початкової школи в аспекті реформування освіти дітей з особливими потребами, тобто втілення теоретично – методичних засад інклюзивної освіти в життя суспільства та створення інклюзивного середовища.

Виходячи з вище зазначеного постає проблема визначення суті та завдань позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – проаналізувати історичний аспект, суть, визначити ознаки та функції позааудиторної самостійної роботи як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі під час підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Різні періоди становлення суспільства висували свої погляди на місце і суть самостійної роботи в навчальному процесі.

У період становлення України-Русі, за княжої доби, навчання відбувалось за рукописними книгами. Більшість учнів опановували книги самостійно, цей спосіб відповідав тодішнім обставинам культурного та економічного життя. За часів правління Володимира Мономаха звертається увага на опрацювання текстів книг, що можна віднести до самостійної роботи з книгою. Деякі автори тих часів подавали вказівки, як слід працювати з книгою. З розвитком економіки та міжнародних зв'язків виникає потреба у світських освічених людях, які здобували ґрунтовні знання у школах «підвищеного типу», якими була вироблена певна методика. Викладаючи новий матеріал, учитель читав та коментував текст. Потім опрацювання тексту було самостійне, з усним опитуванням з пройденого матеріалу. Вже в ті часи застосовувались активні форми аналізу засвоєного – діалоги та словесні змагання між учнями по матеріалам самостійної роботи.

Національна освіта України в епоху відродження теж звертала увагу на самостійну роботу. Так у Львівській братській школі, яка готувала

вчителів та священників, була розроблена система самостійної роботи у вигляді домашніх завдань, які мали репродуктивний характер.

У середині XVII століття у Києво-Могилянському колегіумі була розроблена технологія навчання, в ході якої вчителі знайомили учнів з новим матеріалом, та одразу давали завдання для самостійної роботи. Учні звітували один-одному про опанований матеріал. Така система самостійної роботи сприяла як прагненню отримати похвалу вчителя, так і розвитку самокритичності. Недоліки такої системи полягали в несвоєчасному контролі рівня самостійно засвоєного матеріалу, який перевірявся раз на тиждень, що не давало змогу в повному об'ємі корегувати та планувати роботу вчителя.

В подальшому проблема самостійності набуває розвитку в епоху просвітництва та нового часу в працях Я.А. Коменського, Ж.Ж. Руссо, Дж. Локка, А. Дістервега.

На початку XX століття проблема самостійного оволодіння знаннями набула розвитку в працях К. Ушинського, М. Монтессорі, Я. Корчака. Слід відзначити, що К.Д. Ушинський в своїх працях зазначає, що самостійна робота має не лише декларуватись у межах дослідження педагогічних засобів, а і сама повинна бути предметом дослідження. Педагогічні положення автора багато в чому співпадають з положеннями сучасної дидактики, які звертають увагу на розвиток самостійності особистості та її пізнавальних інтересів [1].

У ході опанування науково-педагогічної літератури 60-х років XX століття відзначимо, що увага педагогів-дослідників почала концентруватись на виявленні конкретних характеристик пізнавальної самостійності, визначенні структури пізнавальної діяльності, рівнів складності засвоєння матеріалу та наукового обґрунтування систем навчальних завдань. Дослідження того часу розкривають питання вихідних психолого-педагогічних положень, які є визначальними в системі побудови завдань з самостійної роботи.

На сучасному етапі розвитку педагогічних наук форма організації навчання як самостійна робота виступає однією із основних. Зупинимось детальніше на її суті при створенні інклюзивного середовища.

В сучасному освітньому просторі України широко вживані терміни «інклюзивна освіта» та «інклюзивне середовище». Зазначимо, що інклюзивна освіта має на меті надання системи освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та право навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу на рівних засадах з іншими дітьми, незалежно від психічного та фізичного стану здоров'я. Інклюзивне середовище передбачає створення умов для пристосування суспільства до сприйняття людей з особливими потребами [4]. Ці тотожні поняття мають на меті різний результат, що має відобразитись під час визначення завдань позааудиторної самостійної роботи під час підготовки сучасного вчителя початкової школи [3].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури виділимо такі основні ознаки самостійної роботи, як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі:

- викладач не бере участь у самостійній роботі, а є лише її керівником;
- у процесі навчання на виконання самостійної роботи відводиться певний час, виходячи з навчального плану;
- обов'язковими є задалегідь складені завдання на основі принципу послідовності, науковості та

системності з урахуванням рівнів пізнавальної діяльності та вимог інклюзивного середовища;

- в ході самостійної роботи формується самостійність, самоорганізованість та самоконтроль майбутнього фахівця;
- мотивація виконання самостійної роботи.

Отже, постає питання визначення суті самостійної роботи. На нашу думку, самостійна робота студентів – навчальну діяльність, що виконується під керівництвом викладача і спрямована на досягнення поставленої мети під час навчання, і якій притаманні функції професійної підготовки студентів, а саме: освітня, розвиваюча, виховна.

Розкриємо зміст функцій в ході позааудиторної самостійної роботи студентів як компоненту підготовки до роботи в інклюзивному середовищі.

1. В ході освітньої функції професійної підготовки студентів забезпечується засвоєння системи наукових знань, формування вмінь і навичок.

Освітня функція позааудиторної самостійної роботи забезпечує:

- повноту знань, яка визначається засвоєнням передбачених навчальною програмою відомостей з кожної навчальної дисципліни, необхідних для розуміння основних ідей, істотних причинно-наслідкових зв'язків, умінь та навичок роботи з дітьми з особливими потребами;
- системність знань, їх упорядкованість, щоб будь-яке знання впливало з попереднього і прокладало шлях для наступного; усвідомленість знань, що полягає в розумінні зв'язків між ними, постійне прагнення самостійно поповнювати їх; дієвість знань, що передбачає вміння оперувати ними, швидко знаходити варіативні способи застосування їх із зміною ситуації в інклюзивному середовищі.

На нашу думку, реалізація освітньої функції при підготовці майбутніх учителів початкової школи, які мають в подальшому працювати з дітьми з особливими потребами в початковій школі та створювати інклюзивне середовище, має передбачати розв'язання таких завдань:

- опанування загальних підходів до неповносправності;
- формування умінь та навичок роботи з дітьми з особливими потребами;
- вироблення техніки та навичок асистування, переміщення, розвитку побутових вмінь у дітей;
- опанування практичних та організаційних аспектів роботи соціального педагога в класі залучення;
- опанування форм та видів роботи з батьками учнів з особливими потребами.

2. Сутність розвиваючої функції позааудиторної самостійної роботи полягає в розвитку у процесі навчання. Розвиваюча функція сприяє розвиткові мислення, формуванню волі, емоційно-почуттєвої сфери, навчальних інтересів, мотивів і здібностей.

Розвиваюча функція забезпечує:

- розвиток творчих здібностей в інклюзивному середовищі;
- розвиток навичок самостійної роботи в процесі навчальної діяльності;
- формування вміння постановки та розв'язання цілей та задач.

3. Виховна функція є об'єктивною для всіх епох, її закономірністю, а також важливим елементом, який на сучасному етапі виховує у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи опанування наступних знань, формування умінь та навичок роботи в інклюзивному середовищі, а саме [7]:

- навчити спостерігати за дітьми з особливими потребами та оцінювати рівень опанування початкового матеріалу під час занять;

• закінчувати заняття, коли діти втомилися чи неуважні.

• навчити адаптувати навчальні плани, методики, матеріали та середовище до специфічних потреб учнів;

• створювати умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх, партнерських стосунків між дітьми з особливими потребами і іншими учасниками освітнього простору;

• створювати умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх, партнерських стосунків між батьками учнів класу з особливими потребами і іншими учасниками освітнього простору;

• формувати в дітей досвід стосунків у соціумі, навичок адаптації до соціального середовища, самостійності, громадянської позиції;

• опанування різних форм і видів роботи з батьками учнів з особливими освітніми потребами.

Виховна функція позааудиторної самостійної роботи забезпечує:

• активну позицію щодо навчання;

• виховання моральних, трудових, естетичних і фізичних якостей особистості;

• вміння планувати свою роботу, добирати прийом її виконання, контролювати себе, раціонально використовувати час.

Висновки і пропозиції. Для того, щоб самостійна робота у повному обсязі реалізувала свою освітню, розвиваючу та виховні функції, вона має бути планомірною, систематичною, змістовною та вмотивованою на створення інклюзивного середовища початкової школи.

Отже, китайське прислів'я стверджує: «Навіть найдовший шлях починається з першого кроку». Позааудиторна самостійна робота майбутніх учителів початкової школи може стати саме тією споруджувальною силою створення інклюзивного середовища, яке збереже надбання минулої освіти водночас будуючи нові стандарти сучасних педагогічних практик навчання та виховання дітей України з різними потребами та особливостями.

Список літератури:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки : підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Васильєва М.П. / М.П. Васильєва Теорія педагогічної деонтології. – Х.: Нове слово, 2003. – 216 с.
3. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти / А.А. Колупаєва Навчально-методичний посібник. – К: А.С. К., 2012. – 308 с.
4. Рассказова О.І. Развитие социальности учнів в условиях инклюзивной освіти: теория та технология: монография / О.І. Рассказова. – Х.:ФОП Шейніна О.В., 2012. – 468 с.
5. Шимко І. М. Дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шимко І. М. – Кривий Ріг, 2003. – 20 с.
6. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення Алла Колупаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovyanochka.at.ua>

Акимова Е.М.

Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»

ВНЕАУДИТОРНАЯ САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК КОМПОНЕНТ ПОДГОТОВКИ К РАБОТЕ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В статье проанализированы основные аспекты внеаудиторной самостоятельной работы в ходе подготовки будущих учителей начальных классов. Определена суть и функции внеаудиторной самостоятельной работы как компонента подготовки к работе в инклюзивной среде будущих учителей начальных классов. На основании анализа психолого-педагогической литературы определены основные признаки самостоятельной работы, как компонента подготовки к работе в инклюзивной среде. Уточнено суть понятий «инклюзивное образование» и «инклюзивная среда» для будущих учителей начальной школы. Определено, что эти тождественные понятия имеют целью разный результат, что должно отражаться при определении задач внеаудиторной самостоятельной работы во время подготовки современного учителя начальной школы.

Ключевые слова: внеаудиторная самостоятельная работа, инклюзивное образование, инклюзивная среда, будущий учитель начальной школы, дети с особыми потребностями.

Akimova H.M.

Public Institution «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»

THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS EXTRACURRICULAR INDEPENDENT WORK AS A COMPONENT OF PREPARATION TO WORK IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Summary

The article analyzes the main aspects of extracurricular self-study in preparation for primary school teachers. Defined the nature and function of extracurricular self-study as part of the preparation for work in an inclusive environment for future elementary teachers. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature the basic features of independent work, preparing to work in an inclusive environment. The essence of the concepts of «inclusive education» and «inclusive environment» for future primary school teachers. Determined that the identical concepts are intended different results, which is displayed when prioritizing extracurricular self-study during the preparation of modern elementary school teacher.

Keywords: extracurricular self-study, inclusive education, inclusive environment, future teacher of primary school, children with special needs.